

Література:

1. Аллафи Л. М.-Р. Принципы номинации родовых названий лекарственных растений / Аллафи Лилия Махамед-Резаевна, Тугушева Фатима Аммаевна // Историческая и социально-образовательная мысль. – Краснодар, 2014. – Том 6, № 6. – Часть 2. – С. 41–45.
2. Богданович Г. Ю. О некоторых терминах современной лингвокультурологии / Г. Ю. Богданович // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 53. – С. 65–69.
3. Буяр, Ірина Євгенівна. Лексико-семантичне поле оцінки в англійській мові: лінгвокультурний і гендерний аспект [Текст] : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.04 / Буяр Ірина Євгенівна; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2013. – 20 с.
4. Готовский Л. А. Базовые ценности как основная категория социологии культуры / Л. А. Готовский // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2003. – Вип. 6. – Т. I. – С. 30–35.
5. Засєкіна Л. Мова та культура у внутрішній організації індивідуального інтелекту / Л. Засєкіна // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 6. – С. 62–66.
6. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию / В. А. Звегинцев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1962. – 384 с.
7. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. – Воронежский государственный университет. – 2001. – С. 75–80.
8. Карасик В. И. Языковая матрица культуры / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2013. – 230 с.
9. Кислухина М. В. Терминосистема сельскохозяйственной и почвенной микробиологии (на материале английского, украинского и русского языков): Дис.... канд. філол. наук / Кислухина Марина Викторовна; Донецкий национальный университет. – Донецк, 2013. – 308 с.
10. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
11. Краткий словарь по философии / Под общ. Ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. – М. : Политиздат, 1982. – 431 с.
12. Кузнецова А. А. Портрет ментального лексикона языковой личности / А. А. Кузнецова // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 37. – С. 45–48.
13. Курушкина Т. Н. Национально-культурологические особенности кулинаронимов (подгруппа «Bread and Pies») / Т. Н. Курушкина // Лингвистические горизонты: Междунар. сб. науч. ст. – ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2013. – С. 68–75.
14. Мех Н. О. Проблема співвідношення мови та культури, мови та етносу / Н. О. Мех // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2003. – Вип. 6. – Т. I. – С. 25–30.
15. Нешименко Г. П. Язык и культура в истории этноса / Г. П. Нешименко // Язык – культура – этнос. – М. : Наука, 1994. – С. 78–99.
16. Панасенко Н. Народная медицина и удивительный мир растений глазами филолога, или Диссертация на тему... / Наталья Панасенко. – К. : Генеза, 2005. – 237 с.
17. Панина Т. Г. Вторичная косвенная номинация как языковой, когнитивный и культурный процессы / Т. Г. Панина // «Magister Dixit» – Научно-педагогический журнал Восточной Сибири [Электронный ресурс]. – 2012. – № 2. – Режим доступа : <http://md.islu.ru/node/399>
18. Покровська І. Л. Секуляризація релігійно маркованих компонентів у ботанічній термінології сучасної турецької мови / І. Л. Покровська // Одеський лінгвістичний вісник : зб. наук. праць. – Вип. 1. – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 127–135.
19. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
21. Тараненко Ольга Володимирівна. Оцінні реалії в сучасній англійській мові: лінгвокультурологічний аспект [Текст] : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.04 / Тараненко Ольга Володимирівна; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2012. – 22 с.
22. Теркулов В. Внутренняя и внешняя мотивация номинативных единиц / Теркулов Вячеслав // Актуальні проблеми філології: мовознавство, літературознавство, методика викладання філологічних дисциплін: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 травня 2009р. – Маріуполь, 2009. – С. 157–202.
23. Усик Л. Н. Оценочные прилагательные в названиях лекарственных растений (на материале германских и славянских языков) // Pčolinská A. (ed.) Linguistics and Didactics in the 21st Century. Trends, Analyses and Prognoses II. – Praha : Alfa-Kernberg Publishing, s.r.o., 2009. – P. 142–157.
24. Encyclopedia Britannica [Online]. Available : <http://www.britannica.com/>
25. Panasenko N. Direct and Indirect Designation in Medicinal Plants' Names / Nataliya Panasenko // International Journal of Humanities and Social Science. Vol. 2 No. 18; October 2012. – P. 217–233.
26. Sysoeva Y. Semantics of Evaluative Anthroponyms in English/ Yevgeniya Sysoeva // Humanities across the Borders: [collection of papers / editors-in-chief O. L. Byessonova, N. I. Panasenko]. – Donetsk – Trnava : DonNU, 2012. – P. 153–162.
27. Usyk, L. 2009. Lexical Means of Expressing Estimation in Medicinal Plants Names in Germanic and Slavonic Languages / Lyudmyla Usyk // Language, Literature and Culture in a Changing Transatlantic World. International conference proceedings (April 22–23, 2009). – P. 223–232.

УДК 811.16'1

В. Є. Федонюк,

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ

ІСПАНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЧЕСЬКІЙ МОВІ В АСПЕКТІ ДІАХРОНІЇ ТА СИНХРОНІЇ

Стаття присвячена іспанським запозиченням у чеській мові. Представлена історія чесько-іспанських контактів від Середньовіччя до наших днів. Аналізуються зміни в семантиці іспанських слів та іномовних одиниць, що потрапили в чеську мову за посередництва іспанської мови. Визначається місце цієї лексики в сучасній чеській мові.

Ключові слова: іспанське запозичення, іспанізм, безпосереднє запозичення, опосередковане запозичення, зміни в семантичній структурі слова.

Статья посвящена испанским заимствованиям в чешском языке. Представляется история чешско-испанских контактов от Средневековья до наших дней. Анализируются изменения в семантике испанских слов и единиц, попавших в чешский язык опосредованно через испанский язык. Определяется место этой лексики в современном чешском языке.

Ключевые слова: испанское заимствование, испанизм, непосредственное заимствование, опосредованное заимствование, изменения в семантической структуре слова.

The article is devoted Spanish borrowings in Czech. There is history of Czech-spanish contacts from middle ages to our days. Analysed change in semantics of spanish words and units which got in Czech through spanish. The location this vocabulary is determined in modern Czech.

Keywords: Spanish borrowing, ispanizm, direct borrowing, mediate borrowing, change in the semantic structure of word.

Визначальною рисою розвитку літературної чеської мови є її інтенсивне збагачення іномовними одиницями. Серед запозичень, які поповнювали чеський лексикон в різні історичні епохи, зустрічаємо чимало слів іспанського походження та одиниць з інших мов, адаптованих іспанською мовою. Не дивлячись на неодноразове звернення до вивчення іспанізмів у чеській мові в працях вітчизняних та зарубіжних славістів, в богемістиці досі немає комплексного узагальненого дослідження з цієї проблематики [1; 2; 3; 4].

Метою дослідження стало визначення ролі побутових іспанських запозичень у розвитку літературної чеської мови. Завданнями, які забезпечують досягнення поставленої мети, є формування корпусу чеської побутової лексики, пов'язаної з іспанською мовою; встановлення періодів особливо активного поповнення чеської побутової лексики іспанськими запозиченнями; характеристика іспанізмів в межах окремих лексико-тематичних груп; аналіз семантичних змін, які зазнавали іспанські запозичення в процесі пристосування до чеської мови; опис впливу активізації чесько-іспанських контактів кінця XX – початку XXI ст. на розвиток сучасного чеського лексикону.

Матеріалом для написання статті слугували тексти різних типів словників чеської мови та засобів масової інформації, а її **об'єктом** – вилучена з цих джерел побутова лексика, пов'язана з іспанською мовою. **Предметом дослідження** стали закономірності, притаманні безпосереднім та опосередкованим іспанським запозиченням при їх адаптації у чеській мові.

У словниковому складі сучасної літературної чеської мови зустрічаємо чимало іспанських запозичень на позначення предметів та явищ, які належать до побутової сфери. До специфічно-побутової лексики, як ще називають такі слова, згідно існуючої традиції, відносимо назви житла, меблів, одягу та взуття, їжі й напоїв, посуду, господарського та кухонного начиння, свійських тварин і птахів, сільськогосподарських рослин, знарядь та засобів праці, трудових процесів та дій, звичаїв, обрядів, розваг тощо. Поповнення чеського лексикону побутовою лексикою іспанського походження відбувалось постійно, хоча і не з однаковою інтенсивністю в різні історичні періоди.

Найбільший приплив іспанських запозичень припадає в чеській мові на XVI–XVIII ст. – час, коли Іспанія перетворилась на колоніальну державу й знаходилась на вершині своєї могутності. Цей період ознаменувався розквітом її літератури та мистецтва. Саме тоді появились такі шедеври як «Собака на сіні», «Зірка Севільї» Лопе де Вега, «Дон Жуан» Тірсо де Моліна, «Життя – це сон» Кальдерона, а іспанський живопис представляли своїми роботами Ель Греко, Франсіско Сурбаран, Естебан Мурильо.

Помітну роль Іспанія відігравала і в житті середньовічної Чехії, зокрема в галузі освіти. До заснування технічного університету в Празі (1707 р.) чеська молодь відправлялась за знаннями в далеку іспанську Саламанку. А праці відомого своєю любов'ю до наук іспанського архієпископа Ісидора Севільського можна було знайти у багатьох чеських бібліотеках. Партнерський характер мали й відношення між правителями Чехії та Іспанії. Влада у Відні та Мадриді тоді належала представникам сім'ї Габсбургів, які підтримували між собою тісні стосунки. Чеську шляхту з Іспанією зв'язували й т.зв. габсбурзькі подорожі, які та здійснювала з метою здобуття корисного досвіду. В Іспанії виховувались та отримували необхідні знання також чеські королі, зокрема Рудольф II (1575–1611 рр.), за влади якого Прага стала придворною резиденцією, місцем перебування послів та гостей двора. Іспанська мода, що завоювала в ті часи чеську столицю, протрималась там потім ще ціле століття.

Особливо міцними чесько-іспанські зв'язки стали в роки Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.), зокрема під час найтрагічнішої для чехів події – битви на Білій горі (8.11.1620 р.), в якій Іспанія підтримала Чехію фінансово. У напруженій атмосфері перед битвою на Білій горі при дворі Рудольфа II сформувалась проіспанська коаліція, в яку входили посли Іспанії та місцева католицька шляхта. В Тридцятилітній війні загони іспанської піхоти воювали на боці Чехії. Після поразки у битві на Білій горі військовим комісаром Праги та Чехії став іспанський генерал Балтазар Маррадес. Хоча після закінчення воєнних дій військова влада Іспанії у чеських землях поступово ослабла, в той же час помітно зріс її релігійний вплив, що потім зберігав свою силу ще не одне сторіччя. Цей вплив подекуди помічається навіть зараз. Чесько-іспанські зв'язки, незважаючи на втрату Іспанією своєї впливової позиції в світі в наступні століття, продовжували розвиватись, щоразу поживляючись у періоди, коли ця країна опинялась у центрі світових подій. Спершу під час війн Наполеона (1803–1815 рр.), згодом – громадянських т.зв. карлістських війн (1833–1840 рр., 1872–1876 рр.), в яких взяли участь деякі чеські шляхтичі. Новий підйом інтересу до Іспанії з кінця XIX ст. – до початку XX ст. виник завдяки діяльності чеського письменника Я.Врхліцького (1853–1912 рр.) та його славнозвісним «вікнам в Європу», що виходили до Першої світової війни. Завдяки цьому чеська громадськість познайомилась з найкращими зразками іспанської літератури, переклади яких появились часто лише через рік після їх видання в Іспанії.

По закінченню Першої світової війни, під час якої послабилися навіть чесько-іспанські культурні зв'язки, що існували упродовж XIX ст., та проголошення Чехословацької республіки (28.10.1918 р.) між Чехією та Іспанією було знову налагоджено міждержавні (дипломатичні, економічні та культурні) відносини. На чеський ринок завдяки цьому поряд з традиційними іспанськими товарами (рибою та морепродуктами) потрапили південні фрукти, зокрема цитрусові, що були новиною для більшості пересічних чехів. У міжвоєнний період (1919–1939 рр.) у Чехії знову помітно активізувалось співробітництво в галузі перекладу, чеською мовою було видано твори іспанських літераторів з групи «Покоління 98 року». Посиленню в чеському середовищі інтересу до Іспанії сприяла діяльність членів товариства «Іспанський вугілля», які підтримували тісні зв'язки з її громадянами. Важливу роль в ознайомленні чехів з іспанською культурою зіграли публікації в офіційних виданнях, присвячені ключовим історичним постатям та тогочасним реаліям життя Іспанії чехословацького посла в Мадриді, в минулому університетського професора В. Кабули. Велике значення для зміцнення чесько-іспанських зв'язків мала участь чехів у громадянській війні в Іспанії (1936–1939 рр.), куди вони відправились на допомогу республіканцям у складі інтербригад. У ці роки знову активно перекладались твори іспанських письменників, тепер вже пов'язані з Республікою. Іспанські мотиви з'явилися також у чехів – К.Чапека, Ф.Галаса. Про те, що відбувалось в Іспанії, чеське суспільство інформувал журналом Světání («Світанок») – спільний друкований орган чеської організації «Нова Чехословаччина» та іспанського товариства «Народна Іспанія». Відразу після закінчення громадянської війни чеські землі стали притулком для численних іспанських імigrantів. Згодом (після Другої світової війни) туди приїхали й іспанці, що, переходячи від режиму Франко, опинились у Латинській Америці. В роки Другої світової війни п'єси німецьких авторів, які було вилучено з репертуарів чеських театрів, замінили твори іспанських драматургів.

В післявоєнні роки акцією, яка позитивно вплинула на розвиток чесько-іспанських культурних зв'язків, стала виставка в Празі в 1945 р. художників-постмодерністів Хуана Міро, Пабло Пікассо та ін., які емігрували з Іспанії. Після 1948 р. Чехословаччина перетворилась на еміграційний центр іспанських комуністів. Діяльність деяких з них, зокрема генерала Антоніо Кордона, що тривалий час викладав іспанську мову на філософському факультеті Карлового університету, сприяла подальшому зміцненню відносин між обома країнами. В 50–60-ті роки XX ст. чесько-іспанське економічне співробітництво продовжувалось вже неофіційно. Обмін товарами між соціалістичною Чехословаччиною та капіталістичною Іспанією

єю відбувався тоді між соціалістичною Чехословаччиною та капіталістичною Іспанією на підставі угод через треті країни.

Отримання Чехією незалежності (1994 р.) та її вступ до Євросоюзу (2004 р.) стимулювали розвиток чеського-іспанського співробітництва в традиційних та деяких нових сферах. Посилення глобалізаційних та федералізаційних тенденцій в світі у кінці XX – на початку XXI ст. внесло свої корективи у відносини між Чехією та Іспанією. Одночасно з інтенсифікацією торгових відношень, внаслідок чого в Чехії збільшився обсяг товарів іспанського виробництва, зокрема овочів та фруктів, почав набирати сили й міжнародний туризм. Чеські громадяни, що раніш відпочивали біля Чорного моря, відкрили для себе іспанські морські курорти. Приємним місцем для відпочинку та дозвілля стала для іспанців також Прага. Помітне зростання чисельності іспанців на чеській території останнім часом зумовлене, однак, не стільки їх інтересом до культурних цінностей, скільки економічними проблемами в Іспанії, що стали причиною масового безробіття молоді цієї країни. Подорожуючи Європою в пошуках роботи, іспанці дедалі частіше зупиняють свій вибір на Чехії.

Як видно з представленого тут стислого опису чесько-іспанських відносин, в їх довгій та складній історії існувало чимало періодів, позначених активними (прямими або опосередкованими) контактами між носіями чеської та іспанської мови. Завдяки цьому іспанські запозичення та адаптовані іспанською мовою іномовні одиниці потрапили в літературну чеську мову, художні та публіцистичні твори, закріпились у щоденному побутовому мовленні. Особливо численну групу в масиві побутової лексики, пов'язаної з іспанською мовою, представляють, згідно наших спостережень, номінації на позначення продуктів харчування. За даними лексикографічних видань, які, на жаль, не повною мірою відбивають реальну ситуацію зі вживанням запозичень носіями сучасної чеської мови, зв'язок з іспанською (материковою або латиноамериканською) виявляють *cigárko* «довга тонка ковбаса тривалого зберігання», *tortilla* «мексиканський плескач з кукурудзяного та пшеничного борошна», *majolka* «популярний майонез», *nacho* «популярний в Мексиці піріжок з овочами, политими розплавленим сиром, який в Європі поширюють через фаст-фуди», *vanilin* «ванільний цукор», *piment* «душистий перець», *mulato* «гіркий пекучий стручковий перець», *manzanilla* [-sanɥlja] «іспанське натуральне вино типу херес», *mistela* «міцне десертне вино», *malaga* «міцне солодке вино» (від назви однойменного ісп. міста). Під впливом позамовних факторів, про які йшлося вище, у чеському середовищі останнім часом помітно зросло використання давніх та новітніх запозичень іспанського походження. На сторінки ЗМІ, Інтернет-видань та рекламні тексти потрапили *paella* [-lja] «найвідоміша іспанська страва з рису або дрібних ріжок з шафраном та оливковою олією», *gazpacho* [gaspaço] «густий холодний суп з розтертими помідорами, перцем, огірками, часником, цибулею, товченими сухарями, лимоном та ін.», *bacalao* [-ka-] «суха в'ялена тріска та страви з неї», *bacardillo* [-ka-ljo] «бутерброд з білого багету з приправами», *churros* «смажений в олії пончик подовженої форми в шоколаді», *flan* «піріжок з крихкого тіста із желе», *turrón* «традиційні іспанські різдвяні солодощі у вигляді пасти з мигдалю або горіхів з медом, корицею та пінієвими горішками», *tapas* «маленькі пікантні канапки до алкогольних напоїв», *charcuteria* [čar-] «назва продуктів з в'яленої свинини», *pescado*, *mariscos* «риба та рибопродукти з Іспанії», *horchata* [ořča-], *granizado* «солодкий освіжаючий напій з шматочками льоду зі смаком лимону», *sangria* «напій з червоного вина з фруктами», *cava* «шипуче вино, шампанське з Каталонії».

Внаслідок контактів з іспанською мовою у деяких давніх запозичень в сучасній чеській мові відбувся розвиток семантичної структури. Так, наприклад, слово *vino*, яким раніш позначали будь-яке сорт вина, зараз в переносному значенні (з позитивною або негативною конотацією в залежності від ситуації) використовують в якості номінації для деяких марок цього алкогольного виробництва: «дешевого столового вина *vino de mesa*», «високоякісного вина з північноіспанської провінції la Rioja» *DOC*, а також «вина гіршої якості з цього ж регіону» *DO*. Аналогічні зміни ми помітили також у семантиці лексеми *káva* (запозичення з арабської в обох мовах), яка була раніш назвою «будь-якого ароматного напою зі смажних плодів кавового дерева», а у складі прикметникових словосполучень позначала різні національні та місцеві його варіанти, пор.: *černí k.* «чорна кава», *bílá k.* «кава з молоком», *instantní k.* «розчинна кава», *překapovaná* або *americká k.* «фільтрована кава», *videňská k.* «кава з вершками», *mexická k.* «кава з корицею», *arabská* або *turecká k.* «кава з кардамоном», *mražená k.* «кофе з морозивом». Останнім часом під впливом контактів з носіями іспанської мови в чеському середовищі цю одиницю почали вживати в значенні «дуже міцна чорна кава» та «кава з великою кількістю молока, поданого у великому горщику», тобто з семантикою, притаманною іспанському виразу *café con leche*. Давнє іспанське запозичення *čokoláda* «харчовий продукт із какао з різними добавками, що продається плитками» (*mléčná č.* «молочний шоколад», *oríšková č.* «горіховий шоколад») стало також номінацією виготовлених із нього страв, напр.: «густого напою з розтопленого плиткового шоколаду з цукром, молоком або вершками», що у нас називають «гарячим шоколадом». На полісемантичну одиницю в сучасній чеській мові перетворився завдяки новому значенню «напій типу бренді» й галліцизм *koňak* (від міста *Cognac* де його виробляють), як досі називали тільки «коньяк» та виготовлений на його основі «коньячний лікер».

Наслідком давніх контактів з іспанською мовою можна пояснити присутність у словниковому складі чеської мови деяких назв, пов'язаних з тютюнопалінням, напр.: *knastr*, *kanastr* (від ісп. *canastro* «тростниковий кошик для табака») «м'який тютюн для трубок, який транспортується в кошиках». Поступово втрачаючи свою актуальність в сучасному чеському середовищі, ця лексема, можливо, під впливом німецької здобула в розмовній мові переносне з негативним оцінним відтінком значення «дешевий, без запаху табак», пор.: нім. *Knaster* «поганий табак» [8, с. 186]. У більш близький до нас час (XIX ст. – початок XX ст.) та теж не без участі німецької, якою тоді розмовляли в Моравії (частині Австрійській імперії) появився у чеській мові іспанізм *trabuko*, який стосувався «коротких міцних кубинських сигар», а потім й тютюнової продукції місцевого виробництва.

До побутової чеської лексики потрапили й назви поширених в іспаномовних країнах будівельних споруд. На чеському ґрунті у цієї категорії слів появились значення, нехарактерні для іспанської мови. Суттєві зміни в семантиці спостерігаємо, наприклад, у слова *hacienda*, яким іспанці номінують «великі господарства сільськогосподарського призначення із земельною ділянкою, будинком та подвір'ям». У чеському мовленні це запозичення останньої чверті XX ст. (після демонстрації бразильського телесеріалу «Рабиня Ізаура») перетворилось на назву будівель для відпочинку, причому незалежно від їх рівня комфортності та сезону використання. Згодом на його основі виникла низка словосполучень, які позначають приміщення для оздоровлення людей з різним соціальним статусом та матеріальним станом, напр.: «дачний будинок пересічного міського жителя», «будинок мисливця», «котедж», «розкішну вілу», пор.: *Štrouhalová lovecká hacienda v Kolodějích je na prodej* [9]; *Svou haciendu si postavil na eurodotace* [10]; *Pan rektor se navrátil z haciendy letního pobytu* [11]; *...v českých zemích staví rozhledné haciendy* [12]. Зараз цей іспанізм часто використовують й в якості власної назви місць громадського харчування та под., пор.: *kavárna Hacienda*, *studio Hacienda*.

Словом, пов'язаним своїм походженням із іспанською мовою, є у чеській мові також *barák*. У німецькій, за посередництва якої під час Тридцятилітньої війни це слово було запозичено з французької мови (фр. *baraque* «халупа»), лексема *Barracke* була назвою «тимчасового житла військових». В мові мешканців Піренейського півострова, де *barraca* існувала

з XII ст., нею позначали «розкішний старовинний палац». Так, мандруючи Європою, аналізована одиниця потрапила до словникового складу чеської мови, в якій у неї сформувалось значення «дерев'яна будівля для спільного тимчасового проживання представників деяких професій (будівельників, монтажників, наладчиків та под.), пов'язаних з частими переїздами». З огляду на досить скромні умови, забезпечувані цим видом житла, чехи почали в переносному сенсі називати *barákem* будь-які непорядковані, без вигод жилі приміщення: «старі сільські халупи», «багатоквартирні, в основному панельного типу будинки періоду соціалізму» та под., що привело до появи в *barák* експресивного значення «погане житло». Використання цієї лексеми в якості експресивної назви різних типів споруд (незалежно від їх призначення, розміру, об'єктивного стану) сприяло подальшому розвитку її семантичної структури вбік наближення до значення «будинок», притаманного слову *dům*, пор.: *Slovo «dům» existuje leda v řeči vybrané, jinak zajistě každý řekne barák nebo bouda* [13]. Як засвідчують наші спостереження над текстами ЗМІ та рекламних матеріалів початку XXI ст., в чеському мовленні помічаються випадки вживання *barák* з позитивною конотацією із семантикою «будинок», «одноквартирний сімейний дім», «фешенебельний особняк», «фермерське житло», і навіть «службове приміщення», напр.: *To je však úplně stejné, jako byste si nechal postavit barák od mladého člověka po škole* [14]; *...spíš klasický barák se zahrádkou, stádo oveček a jezírko s něčím. možná slwpičárnou* [15]; *v baráke plném policajtů usi nemám kam utéct* [16]; *Je to mega barák s kuchyní a dvěma pokoji v přízemí a třema pokoji patře* [17].

З дещо іншою семантикою, ніж у донорській (латиноамериканській іспанській) мові, а саме: «індіанське село в США, Північній Америці та Аргентині», закріпилось у сучасній чеській мові слово *pueblo*. В материковій іспанській мові цією багатозначною одиницею називають «народ», «населений пункт», «поселення», «село», «місто», «селище» незалежно від місця їх знаходження. В іспанській латиноамериканського континенту ця ж лексема в формі множини *pueblos* має численні споріднені одиниці: *puebla* «селище», *pueblecillo/pueblecito* «сільце», *pueble* «бригада шахтарів» – у материковій іспанській, *pueblano/puebleno/ puebleril/ puebrino/ pueblera* «сільський», *pueblada* «стовпотворіння» – у південноамериканському варіанті.

У сучасній англійській мові іспанським запозиченням *pueblo* позначають як індіанців, так й їх оригінальні поселення, де нові оселі виростають на дахах старих. За аналогією до таких, так би мовити, будинків-селищ комплекси багатопверхових з численними приміщеннями споруд на півдні США називають *pueblos*. Внаслідок контактів з американським варіантом англійської цієї іспанізм разом із значенням, виниклим на північноамериканському континенті, поповнив в кінці минулого сторіччя чеську мову.

Особливості життя іспаномовних народів відбивають й інші групи побутової лексики: назви одягу та взуття (*bolero* «короткий жіночий жакет», *sombrero* «чоловіча шляпа з широкими крисами»), посуду та кухонного начиння (*majolika* «ніжна кераміка, прикрашена кольоровою глазур'ю, фаянс»), свійських тварин і птахів (*merino* «вівця з м'якою вовною», *nutrie* «нутрія»), знарядь та засобів праці (*mačeta* «ніж для роботи на плантаціях», *sedule* «оснастка вудочки»), *pilar* «стовпчик, до якого в стайні прив'язують коня», *muleta* «валик»), традиційних розваг та ігор (*kanastra* «вид гри в карти», *karambol* «елемент гри в більярд», *rodeo* «ковбойське свято з нагоди приборкання диких коней», *korida* «корида», *banderillo* «коротка паличка з гачком, якою дратують тварину», *espadon* «шпага, меч»). Суттєву роль при закріпленні цих номінацій у чеському лексиконі зіграли культурно-національна специфічність позначуваних ними реалій та інтернаціональний статус самих лексичних одиниць.

Слід сказати, що побутова лексика іспанського походження потрапляла до чеської мови не тільки завдяки безпосереднім чесько-іспанським контактам. Постійним джерелом поповнення іспанізмами були для неї й мови країн з впливовою позицією у світі в певні історичні епохи. В якості прикладу іспанізма, що появився у чеській мові відносно недавно під впливом американського варіанта англійської мови (про нього зараз багато пишуть славісти), наведемо слово *šeryl/ sherry* «міцне солодке вино золотисто-коричневого кольору», що утворене від назви іспанського міста *Jeres de la Frontera*, де виготовляють цей напій.

Зараз чимало давніх іспанських опосередкованих запозичень вже втратили для чехів зв'язок не тільки з мовою, з якої походять такі лексеми, але й з тими, через які вони увійшли до чеського лексикону. Тому виникнення деяких іспанізмів іноді помилково приписують іншим мовам, як це сталося з лексемами *karamela* «карамель» [7, с. 390] та *toka* «жіночі капелюшки ручної роботи без полів та неглибокі берети» [7, с.805]. Щоб переконатись у тому, що слово *toka* безпідставно віднесено до галліцизмів, проаналізуємо значення, з яким воно використовується у чеській мові та опишемо обставини, за яких ця одиниця до неї потрапила. Згідно сучасних лексикографічних джерел давнє значення «шляпа з пером», з яким ця одиниця використовується зараз в геральдиці, як і сама лексема, мала бути запозиченою в часи правління Рудольфа II (XVII ст.). Тоді іспанська мода набула в чеській столиці такого впливу, що протрималась потім там ще ціле сторіччя. Про це нам нагадують тогочасні портрети представників чеської шляхти у характерному з білим збірчастим коміром чорному одязі й м'якою полярковою (з підшерстя бізона) шляпою з широким полем й одним чи двома пір'ями. В часи Тридцятилітньої війни цей іспанський головний убір набув в Європі такої популярності, що прикрашені пір'ям поляркові шляпи із загнутим краєм почали потім носити й жінки. Значення «жіночий капелюшок», з яким слово *toka* використовується в сучасній чеській мові, появилось у нього значно пізніше – за т.зв. «першої республіки» на початку XX ст., під впливом французької мови, яка стала тоді такою ж впливовою в Чехії, як тепер англійська.

Потрапляючи до чеського лексикону (безпосередньо з іспанської мови чи за посередництва якоїсь іншої мови), більшість іспанізмів в процесі пристосування до нової мовної системи (іноді навіть через кілька століть після запозичення) зазнають різноманітних змін своєї семантичної структури. В якості ілюстрації наведемо слово *sombrero*, що поряд з основним своїм значенням «крислатий солом'яний капелюшок», з яким воно увійшло до чеської мови, зараз почало вживатись в її розмовному мовленні як жартливий назва «будь-якого великого головного убору».

Своєю високою дериваційною активністю, яка не характерна в цілому для побутової лексики іспанського походження, на особливу увагу заслуговує *gala* (від ісп. *gala* «урочисте придворне свято», а також «парадний, святковий одяг», «прикраса»), що функціонує у чеській мові не тільки як самостійне слово (іменник *gala* «святкове вбрання», омонімічний прикметник *gala* «парадний, святковий» та прислівник *gala* «урочисто, святково», пор.: *gala představení* «святкова вистава», *dnes přišel v gala* «він прийшов в святковому одязі»), але й як складова частина новоутворень гібридного характеру: *galavečer* «урочистий вечір», *galaples* «святковий бал», які появились як кальки з відповідних англомовних та німецькомовних запозичень (*galaparty* «святкова вечірка з розвагами та фуршетом», *galakonzert* «великий святковий вечір»).

За іспанського «посередництва» потрапило в чеську мову й чимало побутової лексики іномовного (арабського, африканського та індіанського) походження. З огляду на обмежений обсяг статті, наведемо тут лише приклади з лексико-тематичної групи продукти харчування: *banánek* (зменш. форма від *banán*, ісп. *banana*) «кондитерський виріб – печиво, цукерка, подібні до форми до бананів», *panáda* «начинка для фаршированих страв», *batáty* «солодка картопля, *batam*», *tomaty/tomata*

«помідори», *kasava* «коренеплоди тропічної рослини маніок, що вживаються у вареному вигляді» *kakao* «порошок для приготування однойменного солодкого напою», *maizena* «комерційна назва кукурудзяного борошна», *papája* «плоди тропічного дерева, схожі на кавун». Роль адаптера іспанська мова зіграла і для лексичних запозичень іномовного походження з інших груп побутової лексики, якою поповнювались словникові склади європейських мов, починаючи з Середньовіччя.

Підводячи підсумок спостереженням, проведеними над одиницями, пов'язаними з іспанською мовою, в чеських словниках та періодичних виданнях, маємо зазначити, що побутова іспанська лексика продовжує відігравати й зараз, на початку XXI ст. важливу роль в оновленні та модернізації словникового складу чеської мови. Входячи до різних груп стилістично обмеженої лексики та втрачаючи подекуди з часом актуальність в значеннях, з якими ці одиниці колись увійшли у чеську мову, вони в той же час все активніше нині включаються в її неологізаційні та неосемантизаційні процеси.

Література:

1. Havránek B., Jedlička A. Česká mluvnice. – Praha : SPN, 1960. – 252 s.
2. Holub J., Lyrer S. Stručný etimologický slovník českého jazyka se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím. – Praha : SPN, 1978. – 483 s.
3. Ježková S. Embargo, torpédo a další hispanismy v češtině// Naše řeč. – R. 83. – 2000. – č. 3. – S. 152–157.
4. Kapesní slovník novinářský. V němž se nacházejí zvláště slova z cizích jazyků. – Sestavil J. Rank. – Praha : Knihkupectví L. L. Kober, 1982. – 368 s.
5. Kubišta J., Rejman L. Slovník cizích slov. – Praha : SPN, 1959. – 505 s.
6. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. – Praha : SPN, 1968. – 868 s.
7. Nový akademický slovník cizích slov. Kolektiv autorů pod vedením J. Krause. – Praha : Academia, 2006. – 379 s.
8. Slovník nespisovné češtiny. 2. rozšířené vydání. – Praha : MAXDORE, 2006. – 459 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. zpravy.idnes.cz, 14.09.2011.
10. www.bloc.cz, 30.06.2014.
11. margareta.krizova.com, 28.12.2012.
12. http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=889.
13. Barové noviny, 17.12.2014.
14. http://twitter.com, 5/07/2010.
15. exilove.noviny.cz, 17.11.2013.
16. babylononline.cz, 31.07.2012.
17. www.hedvabnasteyka.cz.

УДК 811.111.81

В. В. Хмара,

Житомирський державний університет ім. І. Франка, м. Житомир

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ ВУХО СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

У статті пропонується зіставний аналіз соматичних фразеологічних одиниць з компонентом вухо на базі російської, української, німецької та англійської мов, з метою показати семантичні особливості, ізоморфні та аломорфні риси в чотирьох лінгвокультурах.

Ключові слова: зіставний аналіз, культура, фразеологізм.

В настоящей статье предлагается сопоставительный анализ соматических фразеологических единиц с компонентом уха на базе русского, украинского, немецкого и английского языков, с целью показать семантические особенности, изоморфные и алломорфные черты в четырех лингвокультурах.

Ключевые слова: сопоставительный анализ, культура, фразеологизм.

This article offers comparative analysis of Phraseological Units with somatic element ear based on Russian, Ukrainian, German and English. The purpose of this article is to show semantic features, isomorphic and allomorph traits in four linguistic cultures.

Keywords: a comparative analysis, culture, Phraseological Units.

Визначення механізмів сприйняття та відтворення в мові досвіду попередніх поколінь та мовних стереотипів в свідомості представників різних етноспільнот з позицій лінгвокультурологічних студій є актуальним для зіставного прямого дослідження. Цим пояснюється увага дослідників до вивчення взаємозв'язку мови та культури (В. Гумбольдта, Е. М. Верещагіна, В. І. Кононенка, Р. Я. Кіся, О. П. Левченко, В. А. Маслової, О. О. Потебні, В. М. Телії).

Мета статті – розкрити і, семантичні та структурні особливості фразеологізмів з соматичним компонентом в українській, російській, німецькій та англійській мовах. Матеріал дослідження становлять фразеологічні одиниці (ФО), дібрані з лексикографічних джерел. Вибірка складає 238 ФО з соматичним компонентом вухо, з яких 51 – англійських, 57 – німецьких, 79 – українських і 51 – російських.

Мова виступає інструментом створення, розвитку, збереження та передачі здобутків духовної та матеріальної культури наступними поколіннями [12, с. 37]. Культура у свою чергу відображає у мові екстралінгвістичну дійсність. Екстралінгвістична дійсність або культурний простір, складається з певних кодів культури – системи знаків матеріального і духовного світу, що стали носіями культурних значень, доступних «читанню» носіями цієї культури і мови [6, с. 9]. Культурні коди співвідносні з архетипними уявленнями про Всесвіт, у межах яких споконвічно здійснюється мовна концептуалізація та категоризація дійсності. Виділяють такі коди культури: соматичний (тілесний), просторовий, часовий, предметний, біоморфний та духовний [11, с. 298].

Найдавнішим кодом культури є соматичний код, бо пізнання навколишнього світу людина почала саме з самої себе. Людське тіло – найдоступніше для спостереження і вивчення. Це – об'єкт з унікальною індексальною базою, первинною основою концептуалізації світу, «вихідним пунктом», і номінації позначення частини тіла людини, так само давні, як і сама людська свідомість [9, с. 62].